

Miloš Fňukal: Teritoriální politická organizace Západního Balkánu s důrazem na vývoj ve 20. století.

1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 211 stran, ISBN 978-80-244-3251-9.

Balkánský poloostrov se v průběhu dějin vyznačoval a doposud stále vyznačuje výraznou kulturní, náboženskou a etnickou rozmanitostí. Snad nejméně přehledná pro mnohé historiky, politiky, sociology či etnology je především západní část regionu, tj. území někdejší Jugoslávie, ve druhé polovině 20. století. V dané souvislosti je nutné zdůraznit četné geopolitické zvraty, jež jsou předmětem výzkumu samostatného vědního oboru – politické geografie.

V roce 2012 vydala Univerzita Palackého v Olomouci podnětnou monografii, která problematiku novodobých balkánských dějin osvětluje z pohledu politického geografa. Pod názvem *Teritoriální politická organizace Západního Balkánu s důrazem na vývoj ve 20. století* se tak odborně veřejnosti prezentuje text z pera RNDr. Miloše Fňukala, Ph.D., odborného asistenta Katedry geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Politickogeografické proměny západního Balkánu byly rovněž ústředním tématem autorovy disertační práce (Fňukal 2000) a několika dříve publikovaných studií a článků (Fňukal 2001, 2008; Fňukal – Šrubař 2007, 2008a, 2008b). Publikace je tak podložena dlouholetou badatelskou prací, ale i výzkumným pobytem autora na Lublaňské univerzitě ve Slovinsku mezi lety 1997 a 1998.

Recenzované dílo má logickou strukturu – v úvodních pasážích autor představuje pohledy k sepsání práce, základní teoretická východiska a kritický rozbor dosavadní literární produkce k tématu v českém, ale především jihoslovanském jazykovém prostředí. V následujících kapitolách jsou pak postupně popsány změny politickogeografické organizace západního Balkánu od druhé poloviny 19. století až do počátku třetího tisíciletí. Závěrem pak autor nabízí odpovědi na jednotlivé otázky, které vyplývají na povrch během celého výkladu. Nechybí anglické resumé, rozsáhlý seznam použité literatury ani místní rejstřík. Publikace je také vhodně doplněna čtrnácti barevnými mapkami a třiceti přehlednými tabulkami.

V relativně krátkém úvodu autor vymezuje území, kterým se ve své práci zabývá. Bývalá Jugoslávie je dle něj prostor „*politicky značně konfliktní a nestabilní*“, jehož vývoj je ve značném rozporu s integračními a kosmopolitními myšlenkami ostatních států evropského kontinentu, a vyvolává tak „*obavy z bezpečnostních, humanitárních i politických konsekvencí*“. Výzkum prostorových aspektů politických procesů ve vymezeném teritoriu má za cíl odpovědět na „*řadu palčivých otázek*“ (s. 7), jež historický vývoj západního Balkánu nastoluje.

V první kapitole nazvané „*Teoretická východiska*“ autor pojmenovává jednotlivé aspekty výzkumu politickogeografických proměn lokality. Text reflektuje tři základní body – politické jevy v geografickém prostoru, státy a hranice jakožto předměty výzkumu politické geografie. Rozvedeny jsou zde i cíle práce, jež autor formuluje do šesti úžeji zaměřených podbodů (s. 13).

Následující kapitola seznamuje se starší i novější odbornou literaturou k tématu. Autor představuje reflexi balkánských dějin v české, respektive československé historiografii – z předválečných badatelů tak zmiňuje především Konstantina Jirečka (1854–1918), Francka Wollmana (1888–1969), Miladu Paulovou (1891–1970) a Václava Žáčka (1905–1986). Dále konstatuje, že v poválečném období došlo k „*jistému ochlazení zájmu o Jugoslávii*“ (s. 16), který se však diametrálně proměnil počátkem devadesátých let minulého století v důsledku společencko-politických změn ve střední i jihovýchodní Evropě. Ze současných balkanologů jsou jmenováni Miroslav Šesták (nar. 1937), Miroslav Tejchman (nar. 1938), Ladislav Hladký (nar. 1958) a Jan Pelikán (nar. 1959), kteří se rovněž podíleli

na synteticky koncipované knize *Dějiny jihoslovanských zemí* (Šesták – Tejchman – Havláková – Hladký – Pelikán 1998). Prostor je věnován i přehledu geograficky zaměřené literatury – zde jde především o práce Dušana Trávníčka (1925–1996) a Vladimíra Baara (nar. 1953). Autor dále upozorňuje na dobovou i etnickou poplatnost textů některých jugoslávských (srbských, chorvatských i slovinských) badatelů. V celé práci nejsou opomíjeni ani edice historických dokumentů.

Soudobá politickogeografická organizace západního Balkánu má zjevné příčiny zejména v událostech a rozložení moci ve druhé polovině 19. století. I tehdejší poměry však měly své hlubší historické pozadí. Ve třetí kapitole knihy proto autor představuje významné politickogeografické mezníky v dějinách Balkánu od raného středověku do století devatenáctého (s. 19–20) a dále se již zaměřuje na dva státní útvary, které v této době (1848–1877) oblast ovládaly – Rakousko, respektive Rakousko-Uhersko, a Osmanská říše. Zde upozorňuje na zásadní odlišnosti správní soustavy i politického vývoje obou států, jež byly posléze příčinou kulturních i ekonomických disproporcí Jugoslávie. Speciální prostor je věnován také Srbsku a Černé Hoře, v polovině 19. století náležejícím k Osmanské říši, které však prošly specifickým dějinným i státoprávním vývojem. Autor upozorňuje na bizarní právní postavení Dalmácie v rámci Rakouska-Uherska, neboť ta byla *de iure* i *de facto* rakouskou korunní zemí, zároveň ale byla symbolicky uváděna v oficiálním názvu Chorvatska „Království Chorvatska, Slavonie a Dalmácie“, jež bylo součástí uherské části monarchie (s. 26).

Čtvrtý oddíl knihy osvětluje politické a společenské změny na Balkáně mezi lety 1877 a 1912. Autor zdůrazňuje markantní oslabení moci Osmanské říše ve druhé polovině 19. století, jež mělo za následek zvýšený zájem evropských mocností o území Balkánského poloostrova. Zatímco Německo, Británie a Francie neusilovaly o územní rozšiřování balkánským směrem, opačný přístup vyznávaly především Rakousko-Uhersko, Itálie či Rusko. Dále jsou vyloženy bouřlivé události let 1875 až 1878, důsledky bukurešťského míru z března 1886 a rok 1908, kdy vyhlásilo samostatnost Bulharsko a Rakousko-Uhersko anektovalo Bosnu a Hercegovinu. Dané geopolitické poměry pak přetrvávaly v téměř nezměněné formě až do roku 1912.

Problematika balkánských válek z let 1912 a 1913 je tématem následující kapitoly. Autor zde podává stručný nástin událostí vedoucích ke dvěma zásadním vojenským střetnutím na Balkáně, pokouší se o analýzu geopolitických zájmů zúčastněných států a popisuje jednotlivé změny státních hranic. Z výkladu jednoznačně vyplývá, že z obou balkánských válek vyšlo výrazně posíleno Srbsko, což mělo mezinárodní odezvu již krátce poté – v předvečer první světové války. Balkánský poloostrov se roku 1914 stal, obrazně řečeno, rozbuškou první světového konfliktu. Autor ozřejmuje v samostatné podkapitole cíle válčících stran (s. 39–41), rozsah okupačních pásem v oblasti a závěr války.

Nejrozsáhlejší kapitola nazvaná „Západní Balkán mezi světovými válkami“ detailně osvětluje historické pozadí vzniku Jugoslávie (s. 43–47). Autor zde rozebírá jednotlivé státoprávní interpretace sjednocení jihoslovanských národů, kdy existovaly dva protichůdné názory – první hlásal, že Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS – první Jugoslávie) vzniklo pouhým rozšířením Srbska, zatímco druhý názor (prezentovaný spíše etnickými Chorvaty) vysvětloval vznik nového státního útvaru zánikem Srbska i historicky epizodického Státu Slovinců, Chorvatů a Srbů. Následuje důkladný popis hranic SHS s jednotlivými sousedními státy, v této otázce probíhalo nejsložitější jednání s Itálií a Rakouskem. Dále výklad směřuje k vnitropolitickým problémům první Jugoslávie, k nimž patřila nejen nejednotnost politických stran a jejich představ o uspořádání státu, ale i národnostní otázka. V meziválečném období totiž v Jugoslávii oficiálně platila teorie o jednotném jugoslávském národě, jenž je tvořen třemi kmeny – srbským, chorvatským a slovinským (ostatní jihoslovanské národy byly řazeny k srbskému etniku). Tato národnostní doktrína vyvolávala již od svého vzniku vášně na všech názorových stranách, nejen mezi obyvatelstvem slovanského původu. Zajímavé však může v tomto případě být srovnání

s téměř identickou unitární teorií v prvorepublikovém Československu o národě československém, který měl být tvořen dvěma větvemi – českou a slovenskou. V lednu 1929, v důsledku dlouhotrvající politické krize, provedl autoritativní král Alexandr I. Karađorđević (1888–1934) státní převrat, rozpustil parlament, zakázal činnost některých politických stran a nastolil osobní diktaturu. Tento králův čin je mnohdy interpretován jako pokus o uklidnění politických poměrů ve státě, skutečností však je, že nová politická linie spíše ještě výrazněji probudila nacionalistické a politicky extremistické nálady, jedním z důsledků královského převratu také koneckonců byl rychlý rozklad Jugoslávie v roce 1941. Zajímavým se jeví též autorem zmiňovaný program jugoslávských komunistů, kteří již od roku 1924 usilovali o likvidaci Jugoslávie jakožto „zrůdného výtvaru versailleského systému“ (s. 59). Komunisté přitom po druhé světové válce usilovali o zachování pevného, byť federalizovaného jugoslávského státního útvaru. V rámci kapitoly o meziválečné Jugoslávii je též zdůrazněn význam meziválečných mezinárodněpolitických svazků – Malé dohody společně s Československem a Rumunskem (vznik 1920–1921) a Balzánské dohody (1934).

Následující kapitola předkládá geopolitický vývoj západního Balkánu v průběhu druhé světové války. Přestože v prvních dvou letech deklarovala Jugoslávie ve válečném konfliktu striktní neutralitu, v březnu 1941 se vláda rozhodla ke spolupráci s Osou, což bylo příčinou následného státního převratu jen o několik dní později. Německo, Itálie a spojenci reagovali okamžitě, na počátku dubna 1941 začali území Jugoslávie vojensky obsazovat a během jedenácti dnů je dobyli. Na jugoslávském území pak vznikly tři „satelitní“ státy – Chorvatsko, Srbsko a Černá Hora. Jak píše autor, formální nezávislost tehdy získalo pouze Chorvatsko (s. 75), Černá Hora byla prohlášena italským protektorátem a Srbsko bylo okupováno Německem. Autor podrobně popisuje vymezení hranic a mezinárodních vztahů po vojenském pádu Jugoslávie.

Období takzvané druhé Jugoslávie přibližuje relativně stručná kapitola devátá. Již od sklonku druhé světové války se ústřední politickou silou Jugoslávie stali komunisté v čele s Josipem Brozem Titem (1892–1980). Pečlivě promyšlená politika jugoslávských komunistů postupně vytvořila relativně stabilní politický systém, který odhalil své slabé stránky teprve po Titově smrti, v polovině osmdesátých let minulého století. Komunistická Jugoslávie rovněž právní cestou podnítila národnostní emancipaci Černohorců, Makedonců či Muslimů (Bosňáků). Miloš Fňukal konstatuje, že „politika ‚bratrství a jednoty‘ se stala vhodnou základnou pro završení dlouhé a složité etnogeneze tří nových jihoslovenských národů: Černohorců, Makedonců a Muslimů (Bosňáků), čímž zaniklo jedno z nestabilizujících specifík jugoslávského prostoru – velké skupiny obyvatel bez jasně etnické profilace“ (s. 117).

Následující dvě kapitoly pojednávají o historických souvislostech rozpadu Jugoslávie a vývoji jednotlivých nástupnických států po získání samostatnosti. Jelikož k tématu existuje obsáhlejší literatura (Šesták – Tejchman – Havláková – Hladký – Pelikán 1998; Tejchman – Hradečný – Šesták 1996), autor historický výklad zestručňuje a směřuje výklad spíše ke geografickým aspektům problematiky, zejména ke změnám státních hranic. Následuje závěr, v němž autor resumuje zásadní otázky a odpovědi na politickogeografický vývoj západního Balkánu. V předposledním odstavci závěrečné kapitoly (s. 178) formuluje dvě ústřední otázky: „čím byl rozpad Jugoslávie způsoben a zda byl nutný a nevyhnutelný“ a „zda nemohlo dojít k rozdělení nenásilnou cestou“.

Chceme-li práci Miloše Fňukala vytknout některé nedostatky, uvedeme pouze drobné poznámky. Na textu ze všeho nejvíce zaráží množství typografických chyb, téměř na každé druhé straně se objevuje menší pochybení. Existuje i rozpor ve psaní velkých či malých písmen – například západní Balkán, který je uváděn jako „Západní Balkán“. Domnívám se, že pravopisně správně by mělo být užití malého počátečního písmena. Na několika místech si lze také povšimnout dvou variant téhož adjektiva, „politickogeografický“ i „politicko-geografický“. Významnou součástí publikace jsou obrazové a textové

přílohy (tabulky). Bohužel se však nikde v publikaci seznamy těchto příloh nenacházejí. Poslední připomínka se týká terminologie. Čtenář neznalý politickogeografických termínů nemusí být srozuměn se skutečností, zda existuje významový rozdíl mezi termíny „politickogeografický“ a „geopolitický“.

Recenzovaná kniha, přes některé výše zmíněné připomínky, je jistě podnětným a vděčným příspěvkem k bádání o dějinách Balkánského poloostrova. Na dvou stech stranách autor čtenáři předložil pečlivý rozbor politickogeografických změn západní části Balkánu od druhé poloviny 19. až do počátku 21. století, reflektoval aktuálně relevantní aspekty výzkumu, výsledky svého bádání vhodně aplikoval do tabulek a mapových příloh. Monografie Miloše Fňukala je pokusem o syntézu, shrnutí dosavadních poznatků – nelze v ní spatřovat pouze odbornou práci směřující k úzce vymezené skupině odborníků, je využitelná též jako studijní opora k několika oborům realizovaným na vysokých školách – ať už zmíníme politickou geografii, historii, politologii, sociologii, či kulturní antropologii. V tomto směru lze knihu doporučit a zároveň vyjádřit přání, aby v současném množství vydávaných odborných publikací „nezapadla“.

Lukáš F. Peluněk

Literatura

- Fňukal, Miloš (2000): *Politickogeografický vývoj jugoslávského prostoru od 70. let minulého století do současnosti (disertační práce)*. Brno: Masarykova univerzita.
- Fňukal, Miloš (2001): Politickogeografické souvislosti jugoslávské krize. *Geografie – Sborník ČGS*, Vol. 126, No. 3, s. 133–147.
- Fňukal, Miloš (2008): Neklidný Balkán. *Geografické rozhledy*, Vol. 17, No. 3, s. 2–3.
- Fňukal, Miloš – Šrubař, Michal (2007): Kosovo – proměny národnostní struktury v historické perspektivě. In: Kraft, Stanislav – Mičková, Karolína – Rypl, Jiří – Švec, Pavel – Vančura, Michal (eds.): *Česká geografie v evropském prostoru: XXI. sjezd České geografické společnosti České Budějovice 20. 8. – 20. 9. 2006*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, s. 42–52.
- Fňukal, Miloš – Šrubař, Michal (2008a): Impact of Migrations from the Territory of the Ex-Yugoslavia to Other European Countries in 1990–2005. In: Svatoňová, Hana et al.: *Geography in Czechia and Slovakia: Theory and Practice on the Onset of 21st Century*. Brno: Masaryk University, s. 283–287.
- Fňukal, Miloš – Šrubař, Michal (2008b): Nucené migrace vyvolané rozpadem Jugoslávie a jejich dopad na migrační politiku vybraných evropských zemí (1991–2006). *Slovanské historické studie*, Vol. 33, s. 119–171.
- Šesták, Miroslav – Tejchman, Miroslav – Havláková, Lubomíra – Hladký, Ladislav – Pelikán, Jan (1998): *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Tejchman, Miroslav – Hradečný, Pavel – Šesták, Miroslav (1996): *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Praha: Historický ústav.